

VĂN HỌC VÀ LẤN RANH TRONG THỂ LOẠI

Mở bài: Cả một cuộc đời cầm bút và thực nghiệm những chân lí của sáng tạo nghệ thuật, Nam Cao quan niệm, văn chương chân chính phải “vượt qua mọi bờ cõi và giới hạn”, không chỉ là không gian, thời gian giữa nhiều thời đại, dân tộc khác nhau mà còn ở việc phá vỡ mọi giới hạn, lấn ranh trong từng thể loại nhất định. Chỉ khi ấy, tác phẩm anh viết ra mới “nằm ngoài quy luật băng hoại của thời gian, chỉ mình nó không thừa nhận cái chết”:.....”

1. Giải thích:

- Nếu như ở đề tài, văn chương có một vùng trời sâu thăm thẳm, rộng lớn để cho các cây bút tha hồ vùng vẫy và khám phá thì ở thể loại lại tồn tại những giới hạn nhất định. Bởi vậy mà “mỗi tác phẩm văn học” – một chỉnh thể sáng tạo nghệ thuật của nhà văn, “đều thuộc một thể loại nhất định”.

- **Thể loại văn học** được hiểu là sự khái quát hóa một nhóm lớn các sáng tác có đặc điểm chung về mặt hình thức nhằm tách bạch, cụ thể sự phản ánh hiện thực cuộc sống.

- Nhưng qua nhiều thực tế và thể nghiệm sáng tác văn học cho thấy, “rất ít tác phẩm tuân thủ nghiêm ngặt những quy định chặt chẽ của một thể loại”, **không nhiều tác phẩm chịu đóng khung trong một khuôn mẫu nhất định**, giống nhau về cách thức phản ánh và kết cấu tổ chức nghệ thuật trong tác phẩm. Mà một “kiệt tác” – tác phẩm có tầm khái quát cao độ tư tưởng và tinh thần của nhân loại “thường vi phạm nguyên tắc của một thể loại đã được xác định”, có sự phá vỡ những đường biên, ranh giới giữa các thể loại. Như vậy, mỗi tác phẩm văn học đều mang trong nó những đặc trưng thể loại khác nhau, song sức sống bất tử của nó nằm ở việc phá vỡ lấn ranh giữa những thể loại ấy.

2. Bàn luận

- Mỗi thể loại có những đặc trưng khu biệt:

Tác phẩm văn học là một chỉnh thể sáng tạo nghệ thuật của riêng cá nhân nhà văn nên cốt tử, nó phải chuyên chở tư tưởng, tình cảm của cá nhân anh, nhờ những đặc trưng khu biệt. Mỗi một thể loại nhất định đều có cách thức phản ánh và ý nghĩa riêng, đồng thời có giá trị chuyên tải riêng biệt nhằm xác lập những đặc trưng chúng ta chỉ có thể tìm thấy ở thể loại ấy. Từ xa xưa, trong lí luận “Nghệ thuật thi ca”, Aristote đã chia thể loại thành ba phần: tự sự, trữ tình và kịch. Sau này có rất nhiều quan niệm khác nhau được đưa ra cho việc phân loại. Dẫu vậy, vòng tròn ấy vẫn gặp nhau tại tâm điểm của nó đó là sự hữu hạn của một thể loại nhất định. Thí dụ như thơ nghiêng về biểu hiện thế giới nội tâm phong phú còn truyện văn xuôi thiên về sự phản ánh và thể hiện cuộc sống có phần phồn tạp, ngồn ngàng.

- Tại sao lại có sự phá vỡ lấn ranh giữa các thể loại?

+ Song, **nghệ thuật là lĩnh vực của sự độc đáo, sáng tạo**, không chịu gò bó tuân thủ trong những khuôn mẫu được coi là chuẩn mực về thể loại. Những ngòi bút chân chính phá tung lề lối được cho là xác đáng nhất ấy để bước qua lấn ranh của nhiều thể loại khác nhau. Nếu như thời xưa, tác phẩm văn học sẽ được gắn liền thể loại ở ngay sau nhan đề tác phẩm như Bình Ngô đại

cáo, Hoàng Lê nhất thống chí, Truyện Hoa tiên, Văn tế Nghĩa sĩ Cần Giuộc... thì đến Nguyễn Du, Truyện Kiều được gắn thể loại ở đằng trước nhưng thực chất có thể coi đó là một bài thơ viết theo thể lục bát. Đó là sự phá vỡ lẫn ranh giữa các thể loại.

+ Một tác phẩm văn học chân chính nhất mực phải là một sáng tác phản ánh và kết tinh hiện thực rộng lớn ngoài kia một cách đậm đặc. Tôi cam đoan rằng, nếu tác phẩm anh viết ra chỉ nằm trong khuôn khổ của một thể loại nhất định thì e rằng, tác phẩm ấy sẽ không thể **thâu tóm hết hiện thực bên ngoài đời sống và hiện thực bên trong tâm hồn con người**. Bởi mỗi thể loại đều có sự hữu hạn nhất định. Đó là lí do vì sao muốn trở thành một cây bút tầm cỡ, anh buộc phải dũng cảm bước ra khỏi vòng an toàn của thể loại để đi kiếm tìm sự giao thoa giữa nhiều thể loại khác. Vẫn biết, mỗi một nhà văn đích thực chỉ có thể phô diễn tài năng và phóng ngòi bút của mình trên một thể loại, một “vùng thẩm mỹ nhất định”. Song, lí do gì chứng tỏ Nam Cao là nhà văn chủ nghĩa hiện thực xuất sắc ngoài việc tác giả viết truyện ngắn với tư duy tiểu thuyết như muốn thâu tóm toàn bộ hiện thực cuộc đời? Hay nếu như những bài thơ tình của Tagore không giàu tính tự sự và triết lý thì liệu gương mặt thi ca ấy có xuất hiện trên diễn đàn nhận giải Nobel Văn học?

- Ý nghĩa của sự phá vỡ lẫn ranh thể loại? (4 ý)

Xác lập nên ý nghĩa của sự phá vỡ và bước qua lẫn ranh, đó là khi bạn đọc nhìn nhận đúng đắn tài năng và tâm huyết của một cây bút chân chính trong việc khai thác và sử dụng thể loại. Một khi anh sống và viết trên đường biên đang mờ dần ấy, nhất mực anh sẽ khẳng định được **dấu ấn và bản lĩnh** của một tài năng văn chương, khẳng định một **ngòi bút dũng cảm và táo bạo** sẽ có được **những tác phẩm chạm đến chân giá trị muôn thuở của nhân loại**. Mà nói như Nam Cao, nghệ thuật phải “vượt qua mọi bờ cõi và giới hạn” thì mới “khiến cho người gần người hơn”. Thậm chí, những trang văn của anh còn thực hiện được chức năng giáo dục con người như Bạch Cư Dị, tác giả thường không viết những lời nói của cảm xúc nội tâm mà là sự cất tiếng phản ánh thực cảnh, bức tranh xã hội đời sống với phong trào Tân Nhạc Phủ, có sự kết hợp giữa tự sự, thi ca và nhạc. Quả là những suy nghĩ táo bạo và độc đáo của một cây bút bản lĩnh và tài năng của nền văn học Trung Hoa! Đồng thời, **xác lập nên những giá trị mới cho một nền văn học cụ thể**.

3. Chứng minh

* **Truyện Kiều:** Không đâu xa mà ngay bên cạnh ta đây, có một sự đi trên đường biên của thể loại gây ấn tượng mạnh mẽ đến bạn đọc thời nay và cả biết bao thời sau về một kiệt tác bất hủ: “Truyện Kiều”. Được chuyển thể từ tiểu thuyết Kim Vân Kiều Truyện của Thanh Tâm Tài Nhân, đại thi hào Nguyễn Du của chúng ta đã sáng tác 3254 câu Kiều bằng thể thơ lục bát quen thuộc của truyền thống dân tộc. Tác phẩm đã được xác định thể loại ngay trong nhan đề “Truyện Kiều” nhưng có sự vi phạm nguyên tắc của thể loại ở đây khi kiệt tác có thể được coi là một bài thơ được viết với thể lục bát. Cái tài của Nguyễn Du đặt đề trong từng câu, từng chữ, cái tâm của Nguyễn Du rót vào từng ý, từng lời thì bên cạnh đó người đọc vẫn thấy một cốt truyện xuyên suốt, có nhân vật, có hành động, có lời thoại (những đặc trưng tiêu biểu của thể loại truyện). Đó là lí do vì sao Đoạn Trường Tân Thanh được nhiều người gọi là truyện thơ Nôm. Nếu như Tố Như sau chép hiện thực xứ Trung Hoa trong nguyên mẫu theo Thanh Tâm Tài Nhân, nếu Đoạn Trường Tân Thanh là một truyện dài đồ sộ thay vì được tái tạo lại bằng thể thơ lục bát thì e rằng, tác phẩm khó trở thành hàng kiệt tác về một tư tưởng nhân đạo lớn và khả năng sử dụng ngôn ngữ bậc thầy Nguyễn

Du sẽ không thể trở thành một doanh nhân văn hóa thể giới đại thi hào dân tộc của Việt Nam. Giá trị của sự phá vỡ những quy phạm thể loại là ở chỗ đó.

* **Thạch Lam:** Đi xa hơn tới những miền chân trời văn chương ta bắt gặp một hồn văn trong trẻo đến lạ lùng, với những cảm xúc man mác giăng tơ trong lòng: Thạch Lam. Tưởng chừng cây bút lãng mạn ấy chỉ dừng lại ở việc khai thác truyện ngắn thôi nhưng mỗi khi đọc câu văn Thạch Lam viết, ta lại thấy nhẹ nhàng bay bổng như trong thơ vậy! Nếu như Nguyễn Tuân là cây bút truyện ngắn giàu tính tùy bút thì Thạch Lam lại phá vỡ đường biên bằng cách, trong truyện ngắn dường như có cả những lời thơ. Những hình ảnh đầy rung động của một buổi chiều quê hiu quạnh, buồn đến quạnh vắng thê lương nơi phố huyện nghèo trong “Hai đứa trẻ”: “Chiều, chiều rồi một chiều êm ả như ru văng vẳng tiếng ếch nhái ngoài đồng ruộng...”. Không phải ngẫu nhiên mà trong sáng tác của Thạch Lam lấp đầy những khoảng khắc đầy rung cảm của tâm hồn nhân vật, những mơ ước khát khao về một thế giới rực rỡ đẹp đẽ đang hiện lên trong suy nghĩ của cô bé Liên còn ngây thơ trong trẻo. Vậy mà bóng tối đang ngập đầy trong mắt chị: “Liên cảm thấy buồn trước khoảnh khắc của ngày tàn...”. Những câu văn đọc lên như “ngậm thơ trong miệng”. Để rồi khi viết “Dưới bóng hoàng lan”, bạn đọc dường như cũng khẽ rung động trước những áng văn thâm đậm chất thơ mộng lưu luyến. Không gian cảnh tượng như có dây tơ giăng mắc đâu đây, cảm xúc nhân vật xao xuyến đến lạ lùng khi chúng kiến cảnh tượng đẹp đẽ mà dịu dàng đầm thắm ấy như vẻ đẹp ngọt ngào của những người phụ nữ thôn quê vậy! Ta bắt gặp một tâm hồn đồng điệu với Thạch Lam khi Xuân Diệu viết:

“Không gian như có dây tơ
Bước đi sẽ đứt động hồ sẽ tiêu”

- Chiều-

* **Nguyễn Công Hoan:** Sự phá vỡ những lần ranh về thể loại không chỉ dừng lại ở truyện ngắn - thơ mà còn bước sang địa hạt của truyện ngắn - kịch. Nếu như Nam Cao khai thác truyện ngắn giàu tính tiểu thuyết với đa chủ đề, ngôn ngữ đa thanh và lấp đầy chất liệu của bức tranh hiện thực cuộc đời thì Nguyễn Công Hoan đem kịch và truyện ngắn phối hợp với nhau một cách nhịp nhàng để tạo ra hiệu quả nghệ thuật cao. Trong “Tinh thần thể dục”, không gian nghệ thuật bị bó hẹp trong một khoảng nhỏ vô cùng như trên sân khấu. Điều này chịu sự chi phối từ cái nhìn nghệ thuật của Nguyễn Công Hoan khi với ông coi cuộc đời như một sân khấu hài kịch đầy rẫy những lớp tầng tích ngổn ngang, con người thì kịch cỡm, đều giả đang diễn xiếc trên sân khấu cuộc đời. Là đứa con hoài thai giữa kịch và truyện ngắn nên bối cảnh truyện tù đọng, ngọt nhạt ại sân vận động của làng Ngũ Vọng và người dân đang bị đàn áp phải đi xem đá bóng như để thể hiện tinh thần thể dục thể thao đầy kịch cỡm của chính quyền thực dân. Mâu thuẫn xung đột (yếu tố cốt tử của kịch) trong truyện ngắn “Tinh thần thể dục” được đẩy lên ở mức căng thẳng mâu thuẫn giữa dân làng và quan lại trong cuộc bắt bớ đầy hỗn loạn như một cuộc khủng bố tinh thần. Nhân vật hiện lên dày đặc như nhồi nhét trên một sân khấu nhỏ kịch cỡ là sân vận động tại làng Ngũ Vọng, kẻ phải cầu cạnh không tới, kẻ phải thuê người đi xem hộ,... Chính nhờ những yếu tố kịch được Nguyễn Công Hoan sử dụng đã lột trái bộ mặt đều giả, kịch cỡm đến buồn cười của chính quyền khi mà người dân, mỗi người đều có một bi kịch khôn khổ riêng. Vậy mà cái tinh thần thể dục ấy

lại được đề cao, được truyền tụng và ca ngợi, biến nó thành áp chế đối với người nông dân. Nhờ khả năng và bản lĩnh dám bước qua lần ranh của thể loại truyện ngắn, nhà văn đã thành công trong việc bồi đắp thêm giá trị phản ánh và tố cáo một hiện thực đầu yếu tố hài với nghệ thuật trào phúng trong tác phẩm của mình. “Tinh thần thể dục” nếu chỉ là những lời kể lể miêu tả máy móc bức tranh xã hội nông thôn Việt Nam trước Cách mạng tháng Tám mà không được Nguyễn Công Hoan dụng công thêm yếu tố hài kịch thì sáng tác của nhà văn có khác gì so với Ngô Tất Tố, Vũ Trọng Phụng hay Nam Cao. Khẳng định được dấu ấn riêng của một ngòi bút đầy sắc sảo, in những dấu vân chữ không trộn lẫn trên mặt đất hiện thực đã được nhiều người cày xới, đó là giá trị và ý nghĩa to lớn của việc bước qua và phá vỡ những lần ranh thể loại trong sáng tác của Nguyễn Công Hoan.

* **Lưu Quang Vũ:** Tôi thiết nghĩ quá trình thiết lập và hình thành một lối đi riêng trong một thể loại đặt đã là khó khăn cho nhiều cây bút, bởi mỗi nhà văn chỉ chuyên trị một hay một vài vùng thể loại thẩm mỹ sở trường thay vì chọn tất cả mấy mươi thể loại. Ví như Nguyễn Công Hoan dụng công trên thể loại truyện ngắn rất hay nhưng không có khiếu viết tiểu thuyết sắc sảo và dày dặn như Vũ Trọng Phụng. Nguyễn Tuân có khả năng phô diễn sự tài hoa uyên bác của mình trên thể loại tùy bút trong khi Thạch Lam lại chuyên trị truyện ngắn trữ tình. Song, dám bước qua những lần ranh giữa các thể loại là một quá trình khó khăn hơn rất nhiều, đòi hỏi dụng công hết mức tài năng và tâm huyết, đòi hỏi một khát khao cách tân mãnh liệt. Ta bắt gặp sự gặp gỡ giữa thơ tình ở đoạn cuối của vở kịch “Hồn Trương Ba Da Hàng Thịt” khi nhân vật Trương Ba nói với vợ của mình: “ Tôi vẫn ở đây, ngay bên bà trên những bậc thềm nhà ta, bên cạnh cây táo trong vườn, khi cùng bà nấu ăn...”. **Đến đây ta mới chợt vỡ lẽ, ở một cây bút có tầm cỡ và tài năng nào cũng vậy thôi, họ đều có khả năng và tiềm năng bước qua cả những lần ranh và đường biên trong thể loại bình sở trường, dấu chỉ là một tín hiệu nhỏ một chi tiết có vẻ khó phát hiện ra nhưng cũng đủ để thể hiện và phát lộ những khả dĩ tiềm tàng của một ngòi bút có bản lĩnh như Lưu Quang Vũ.**

* **Nguyễn Huy Thiệp:** Tôi muốn nói về trường hợp của Nguyễn Huy Thiệp khi ngòi bút tưởng chừng như vô cùng sắc lạnh và đầy những ám ảnh hiện thực ấy, đôi khi trong tác phẩm lại xuất hiện những bài thơ đầy ý vị đẹp đẽ. Tôi cho rằng yếu tố thơ được nhà văn sử dụng trong một vài những sáng tác của mình âu cũng là một sự báo hiệu cho sự vi phạm và phá vỡ những nguyên tắc được coi là chuẩn mực của một thể loại. Đôi khi con người, cá tính và phong cách của nhà văn như thế có phần hiện thực trần trụi nhưng cũng có phần đầy thi vị của thơ ca. Tôi không thể phủ nhận một cây bút mang trong mình nhiều sự bước qua sự phá vỡ và giằng xé như vậy.

4. Mở rộng:

- Tự chung lại mỗi tác phẩm văn học chân chính không chỉ nằm gói gọn trong một thể loại nhất định mà còn có sự bước qua sự vượt lên và sống trên những đường biên thể loại. Chỉ khi ấy tác phẩm anh viết ra mới thực sự thu hút sự quan tâm mãnh liệt của độc giả, đồng thời chạm đến những chân giá trị muôn thuở của nhân loại.

- Song, tác phẩm của anh muốn sống trên hàng kiệt, lưu danh muôn đời thì chính anh phải bước qua rất nhiều lần ranh không chỉ trong thể loại mà trong rất nhiều phương diện khác của sáng tạo

nghệ thuật: khuynh hướng, trào lưu, phong cách, thời đại,... Tuy nhiên, phá vỡ những đường biên không đồng nghĩa với phạm trù “loạn chuẩn”, sẵn sàng chà đạp lên những giá trị và chuẩn mực cốt lõi của truyền thống hay phủ nhận hoàn toàn lần át cái đã có từ trước rồi. Và đặc biệt cho dù anh có viết về thể loại nào, phá vỡ những đường biên gì thì những tư tưởng bài học nhân sinh anh gửi gắm qua tác phẩm của mình phải là những chân giá trị đúng đắn “bài học trông nhìn và thương thức”, hướng đến tính tình bất diệt của loài người thông qua một hình thức nghệ thuật độc đáo giàu giá trị thẩm mỹ.

- Sự phá vỡ quy phạm đòi hỏi một bản lĩnh một tài năng và một tâm huyết ở người cầm bút. Đồng thời, nó đòi hỏi ở bạn đọc nhiều hơn thế khả năng mở rộng tầm tư duy phóng khoáng, tầm đón đợi vừa đủ để có cách đánh giá và nhìn nhận công tâm hơn về đứa con tinh thần của nhà văn.

Kết bài: Văn chương chân chính tồn tại và còn lại mãi với cuộc đời, có chăng không chỉ nhờ những giá trị bền vững có tính ổn định, thống nhất trong tác phẩm mà còn nhờ những lần vượt lên phá vỡ và bước qua những giới hạn nghệ thuật của các cây bút chân chính. Chỉ khi ấy nghệ thuật mới bắt đầu “nằm ngoài quy luật của sự băng hoại và chỉ mình nó không thừa nhận cái chết.”